

ЕВОЛЮЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ МОДЕЛІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДОЧИНСТВА

Переш І.Є.,

кандидат юридичних наук, доцент
кафедри теорії та історії держави і права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Наукова стаття присвячена теоретико-правовому та історико-правовому дослідженню питань виникнення, розвитку і функціонування європейської моделі конституційного судочинства, як основного дієвого механізму правової охорони конституції.

Ключові слова: конституція, механізм захисту конституції, європейська модель конституційного судочинства, інститут конституційного правосуддя, конституційний контроль.

Научная статья раскрывает теоретико-правовые и историко-правовые вопросы возникновения, развития и функционирования европейской модели конституционного судопроизводства, как основного действенного механизма правовой охраны конституции.

Ключевые слова: конституция, механизм защиты конституции, европейская модель конституционного судопроизводства, институт конституционного правосудия, конституционный контроль.

Article reveals the theoretical and historical aspects of the beginning and evolution of the European model of constitutional justice as the main mechanism for effective legal protection of the constitution.

Keywords: constitution, the protection mechanism of the constitution, the European model of constitutional justice, the institution of constitutional justice, constitutional control.

Історико-правові питання інституту конституційного правосуддя є досить новою і не вивченою темою. У радянський період цією проблемою практично ніхто не займався, оскільки тодішня правова

доктрина відкидала принцип розподілу влади, а тим більше ідею створення незалежного органу контролю законів. Тому переважна більшість робіт стосувалася соціально-політичного аналізу та критики цього

інституту (В.К. Дябло, М.А. Нудель, І.П. Ільїнський, Б.В. Щетінін). Після краху соціалістичної системи на рубежі 80-90-х років і початку нового етапу в розвитку конституційного правосуддя в країнах Східної Європи поживається науковий інтерес до юридичної природи інституту конституційного судочинства.

Враховуючи вищенаведене можемо спостерігати значну активізацію досліджень цієї проблеми вітчизняними науковцями. Серед них слід відзначити праці В.Б. Авер'янова, В.Д. Бабкіна, П.Б. Євграфова, М.І. Козюбри, А.М. Колодія, В.В. Копейчикова, В. Німченка, П.Ф. Мартиненка, О.М. Мироненка, Є.В. Назаренко, В.Ф. Опришка, М.П. Орзіха, В.Ф. Погорілка, П.М. Рабіновича, М.Д. Савенка, А.О. Селіванова, І.А. Тимченка, Ю.М. Тодици, В.В. Цветкова, В.М. Шаповала, С. Шевчука, Ю.С. Шемшученка, Н.Г. Шукліної, М.В. Черкеса, Л. Чубара, Л.П. Юзькова та ін., які у своїх працях розкривають актуальні питання діяльності та організації органів конституційного правосуддя, проте тільки опосередковано вдаються до аналізу виникнення та розвитку європейської моделі конституційного правосуддя.

Метою дослідження є поглиблення історико-правових знань стосовно виникнення, розвитку, організації і функціонування європейської моделі конституційного судочинства, як основного дієвого механізму правової охорони конституції.

Європейська модель концентрованого і спеціалізованого конституційного судочинства виникла в Австрії і на сучасному етапі переважає у державах континентальної Європи [11, с. 2], тому її ще називають континентальною моделлю.

Її особливість полягає у тому, що конституційність об'єктів контролю перевіряють спеціалізовані конституційні суди, які наділені конституційною юрисдикцією, що реалізується шляхом самостійного конституційного правосуддя. Визнання органами конституційного правосуддя, наприклад, закону неконституційним означає зупинення дії даного закону, тобто по суті його відміну, і додаткового рішення парламенту з питання дії неконституційного закону, як правило, не вимагається.

Європейська модель допускає також можливість здійснення конституційного правосуддя квазісудовими органами, які відрізняються особливостями розгляду справ. Так, розгляд справ у конституційних судах здійснюється з дотриманням головних принципів судочинства (усність, гласність, змагальність та ін.), а конституційні ради здійснюють закритий та письмовий розгляд [2, с. 158-159].

На відміну від американської моделі конституційного контролю, що була сформована на основі прецедентів, європейська модель є результатом теоретичних досліджень професора Віденського університету Г. Кельзена на основі діяльності Верховного Суду Австрії, який намагався обґрунтувати правові гарантії конституції у відповідності з ідеєю ієрархії правових норм.

У зв'язку з цим, треба згадати про суттєвий вплив

“чистої теорії права” [10] Г. Кельзена і його особистої ролі у процесі становлення першого конституційного суду у Європі в Австрії у 1919 році.

Єдність всієї правової системи і механізм її функціонування, як твердив Г. Кельзен, визначаються наявністю особливої та єдиної вищої інстанції конституційного контролю законів, якою, на його думку, є конституційний суд [8, с. 18].

Г. Кельзен показав, що утворення Конституційного трибуналу, покликаного здійснювати контроль за конституційністю законів, повністю відповідає теорії розподілу влади, і для обґрунтування цього він висунув та розвинув ряд положень, основними з яких є:

- Конституція є фундаментальною правовою нормою, тому вона повинна володіти високим ступенем стабільності;
- Стабільний характер Конституції досягається шляхом створення спеціальної процедури її зміни;
- Конституція повинна тлумачитися у широкому розумінні, оскільки вона є основою не тільки процесуального, але й матеріального права;
- Основною гарантією дії Конституції є можливість безперешкодно анулювати норми, що суперечать їй;
- Право анулювати норми, які суперечать Конституції, не може в жодному випадку належати органу, який їх прийняв;
- Це право має належати верховному органу, який є незалежним від усіх гілок влади, тобто Конституційному Суду, Трибуналу, чи квазісудовому органу, який складається з найбільш компетентних та визнаних у країні юристів.

Саме останнє положення теорії Г. Кельзена, створення спеціалізованого органу охорони конституційності, визначило характерну особливість австрійської моделі конституційної юрисдикції.

Діяльність такого органу, на думку Г. Кельзена, має забезпечувати “естетику права” та гарантувати логічну єдність системи правових норм, з яких складалась його концепція “чистого” позитивного права, а також захищати позитивне право від втручання у його сутність інших нормативних систем, наприклад моралі, або природного права. Він обґрунтував необхідність створення конституційного суду не тільки нагальною потребою забезпечити верховенство конституції як юридичного документа, а й “пом'якшити” підозри європейських політиків щодо судівського втручання у здійснення їх “суверенних” законодавчих повноважень. Це була альтернативна пропозиція з метою наукової нейтралізації затятих прихильників американської моделі судового конституційного контролю. Головним аргументом Г. Кельзена було те, що централізований судовий конституційний контроль не може бути ні узурпацією парламентського суверенітету, ні політичним контролем [10, с. 143].

Основні етапи розвитку європейської моделі конституційного судочинства. На основі кельзеновських положень, як вже згадувалося, перший спеціалізований орган охорони конституції з винятковими

повноваженнями по перевірці конституційності законодавчих актів - Вищий Конституційний суд Австрії - був утворений у вересні 1919 року, а інститут конституційного судочинства був закріплений у Конституції 1920 року [1, с. 21-115]. У тому ж році на основі австрійської моделі був утворений Конституційний Суд Чехословаччини. Це, по суті, можна вважати першим етапом виникнення та розповсюдження кельзенівської моделі конституційного судочинства у Європі.

Другий етап пов'язаний із закінченням Другої світової війни у 1945 році. Він пояснюється відновленням демократичних традицій європейських держав, зокрема, пошуком механізмів обмеження влади парламенту та захисту прав меншості від більшості. Так була утворена нова конституційна асамблея в Австрії (1945 р.), а Італія (1948 р.) [3, с. 423-450; с. 279-288] та ФРН (1949 р.) [9, с. 181-234] прийняли Конституції, в яких був чітко закріплений механізм конституційного контролю.

Третій етап припадає на 1970 роки і пов'язаний з падінням диктаторських режимів у Південній Європі. Так, конституційний контроль був закладений у Конституціях Греції (1975 р.) [5, с. 363-430], Португалії (1976 р.) [6, с. 579-601] та Іспанії (1978 р.) [4, с. 297-351], а важливі реформи конституційного судочинства відбулися у Франції, Німеччині, Австрії,

Швеції та Бельгії. Таким чином, всі країни Західної Європи, за винятком Швейцарії та Великобританії, перейняли австрійську модель конституційного судочинства.

Новий етап у розвитку конституційної юрисдикції розпочався на рубежі 80-90-х років. У цей період процес демократизації набрав глобальний характер і стосувався країн колишнього соціалістичного табору. До цього часу марксистська правова доктрина, яка відкидала принцип розподілу влади, відстоювала принцип єдності державної влади і не могла прийняти ідею незалежного контролю законів" [7, с. 458]. І лише внаслідок краху тоталітаризму в колишніх соціалістичних державах країни молоді демократії, які виникли внаслідок краху, стали дуже чутливими до ідеї створення механізмів конституційного контролю законів.

Так, інститут конституційного правосуддя отримав своє конституційне закріплення у Конституціях Болгарії, Польщі, Румунії, Угорщини, України, Словаччини, Чехії та інших країнах, що дає підстави говорити про особливу політико-правову природу конституційного судочинства та його виняткове покликання, завдяки чому забезпечується конституційна законність, верховенство та пряма дія конституції на всій території держави і стосовно всіх суб'єктів правовідносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Австрийская республика. Конституция и законодательные акты / Под. ред. И.П. Ильинского. – М.: Прогресс. – 1985. – 428 с.
2. Алебастрова И.А. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Учебн. Пособие. – М.: Юриспруденция, 2000. – 304 с.
3. Конституция Итальянской Республики / Пер. с итал. Л. П. Гринберга // Конституции государств Европейского Союза / Под общ. ред. Л.А. Окунькова. – М.: Издательская группа НОРМА–ИНФРА-М, 1997. – С. 423-450; Конституция Итальянской Республики 1947 г. // Конституции зарубежных государств. – М., 1997. – С. 243-278; Правовая охрана Конституции. Сборник обзоров. – М., 1991. – 73 с.
4. Конституция королевства Испания 1978г. // Конституции зарубежных государств. – М., 1997. – С. 297-351
5. Конституция республики Греция 1975 г. // Конституции зарубежных государств. – М., 1997. – С. 363-430;
6. Конституция Португальской Республики // Конституции государств Европейского Союза. – М. 1997. – С. 579-677.
7. Медушевский А.Н. Сравнительное конституционное право и политические институты. Курс лекций. – М., 2002. – 510 с.
8. Нерсесянц В.С. Суд не законодательствует и не управляет, а применяет только право // Судебная практика как источник права. – М., 1997. – С. 37-39.
9. Основной закон Федеративной Республики Германии // Конституции государств Европейского Союза / Под общей редакцией Л.А. Окунькова. – М.: Издательская группа ИНФРА-М-НОРМА, 1997. – С. 181-234; Основной Закон ФРГ 1949 г. / Конституции зарубежных государств. – М., 1997. – С. 153-228.
10. Чистое учение о праве Ганса Кельзена. Вып. 2. – М., 1988. – 213 с.
11. Sládeček V. Ústavní soudnictví. – Praha: C.H.BECK, 1999. – 142 s.